

J-3

ગુજરાત આયુર્વેદ યુનિવર્સિટી, અમનગર.

સંલગ્ન આયુર્વેદ મહાવિદ્યાલય

આયુર્વેદાચાર્ય (બી.એ.એમ.એસ.)ના અભ્યાસક્રમ માટે જર્નલ્સ

પ્રથમ પ્રોફેશનલ

શારીર ક્રિયા

વિદ્યાર્થીનું નામ :

કોલેજનું નામ :

રોલ નંબર :

Gujarat Ayurved University, Jamnagar.

Name of College.....

CERTIFICATE



DEPTT. OF KRIYA-SHARIR

Name of Student.....

Class.....

Roll No.....

Examinee Roll No.....

This is to certify that Shri/Kumari.....
has satisfactorily performed the practicals, those are attested herewith in the subject **Kriya-Sharir** prescribed by the Gujarat Ayurved University, Jamnagar for the year 201 -201 .

Demonstrator/Lecturer

Head of Deptt.

Principal

Examiner

Seal

આમુખ

વર્તમાન સમયને અનુલક્ષીને બનાવવામાં આવેલ આયુર્વેદના નવા અભ્યાસક્રમનો મુખ્ય ઉદ્દેશ જોતાં- આયુર્વેદનો સ્વરૂપ તેમજ વ્યવહારિક રૂપથી અભ્યાસ થાય તેમજ આયુર્વેદના સ્વભાવનો સારા ચિકિત્સકો અને વૈજ્ઞાનિક રીતે સંશોધનમાં રુચિ ધરાવતા થાય તેવો રહેલ છે. સાથોસાથ આયુર્વેદના મૂળભૂત સિદ્ધાન્તોને સારી રીતે સમજીને સમાજમાં તેનો ઉપયોગ કરી શકે તેવા હેતુથી પ્રસ્તુત અભ્યાસક્રમનો અમલ થઈ રહેલ છે.

નવા કોર્સના અનુસંધાને જ શારીરસ્થિતિ તેમજ શારીરિક પિજ્ઞાનનો અભ્યાસ પ્રાત્યક્ષિક રૂપથી શરીરને વધારે સારી રીતે અને સ્વચ્છતાથી જાણી શકે તથા જાણ્યા બાદ આયુર્વેદના મૂળભૂત સિદ્ધાન્તો જેવા કે-પ્રકૃતિ, સાર, સંઘનન, અગ્નિ, દોષ, ધાતુ, મળ, ઇન્દ્રિય વિગેરે બાબતોનો સ્પષ્ટ રૂપથી અભ્યાસ કરી શકે તેવા હેતુથી આધુનિક શારીરસ્થિતિ તેમજ શારીરિક પિજ્ઞાનના તથ્યોની સહાયતા લઈને અભ્યાસ કરાવવો અતિ આવશ્યક છે-આમ ચર્ચા-વિચારણા કરીને ૧૯૮૭માં જામનગર તથા સુરત મુકામે યોજાયેલ ઓપવર્ગો દરમિયાન નક્કી કરવામાં આવેલું. જેમાં પ્રત્યેક કોલેજના સંબંધિત વિષયોના પ્રાધ્યાપકશ્રીઓએ ઉત્સાહપૂર્વક ભાગ લીધેલ. ત્યારબાદ એ જ વિષયોને અનુલક્ષીને યુનિવર્સિટી દ્વારા એક પ્રાયોગિક જર્નલ બંને વિષયો માટે અલગ રૂપથી તૈયાર કરીને પ્રત્યેક સંલગ્ન કોલેજમાં તેની સહાયતા વડે પ્રથમ વ્યાવસાયિક અભ્યાસક્રમની ગોઠવણ કરવી તેવો પણ નિર્ણય લેવામાં આવેલો.

આ નિર્ણયના પગલે પગલે યુનિવર્સિટીના પ્રયત્નો છેલ્લા બે વર્ષથી ચાલુ રહ્યા અને તેના પરિપાકરૂપ આ જર્નલનું નિર્માણ કરવામાં આવેલ છે.

સ્થાપનાશારીરની દૃષ્ટિએ જોઈએ તો આધુનિક અંગ્રેજી નામોની સાથે આયુર્વેદિક નામોનો ઉલ્લેખ વિદ્યાર્થીઓ વધારે સ્વચ્છતાથી કરી શકે તેમજ તેની સાથોસાથ મર્મવિજ્ઞાન જેવા આયુર્વેદના મૌલિક વિષયોને પણ વૈજ્ઞાનિક રીતે સ્વચ્છતાપૂર્વક સમજી શકે તેનો પણ વિચાર કરેલ છે.

આયુર્વેદમાં પણ કહ્યું છે કે :-

શરીરં નામ ચેતનાધિષ્ઠાનભૂતં પંચમહાભૂત વિકારસમુદાયાત્મકં સમયોગવાહી ચ ।

જ્યારે આયુ અથવા જીવનનું લક્ષણ દર્શાવતાં પણ કહેવામાં આવેલ છે કે -

શરીરેન્દ્રિય સત્ત્વાત્મસંયોગો ધારિ જીવિતમ્ ।

નિત્યગશ્વાનુબન્ધશ્ચ પયયૈરાયુરુચ્યતે ॥ ચ. સૂ. ૧-૪૨

આવી વ્યાખ્યાઓ મુજબ આયુ-શારીરક્રિયાવિજ્ઞાનના દષ્ટિકોણથી ષડધાત્વાત્મક પુરુષરૂપે અધ્યયન કરવાનો વિદ્યાર્થીઓને ખ્યાલ આપી શકાય તેવો હેતુ રાખેલ છે. જેની અંતર્ગત દોષ, ધાતુ તેમજ મલ-વિજ્ઞાનનો પણ સમાવેશ સૂક્ષ્મરૂપથી થઈ જાય છે. આ જ રીતે ધાતુ તથા મલનો પરિચય વિશેષરૂપથી કરવા માટે આધુનિક વિજ્ઞાનનાં તથ્યો જેવાં કે હિમેટોલોજી, મૂત્રપરીક્ષા તથા આધુનિક જીવરાસાયણિક પરીક્ષાઓનો પણ સમાવેશ કરેલ છે.

આમ, ઉપરોક્ત શારીરચનાવિજ્ઞાન તથા આયુર્વેદીય શારીરક્રિયા વિજ્ઞાન વિષયોના જર્નલ્સનું નિર્માણ એ એકસૂત્રતા માટેનું પ્રથમ પગલું છે. આશા છે કે આગળ ઉપર અભ્યાસક્રમોને અનુલક્ષીને ભવિષ્યમાં પણ આવી રીતના કાર્ય ચાલતાં રહેશે જેનાથી આયુર્વેદમાં પ્રવેશ મેળવનાર દરેક અભ્યાસુ વિદ્યાર્થીને ગુજરાતભરમાં પ્રત્યેક જગ્યાએ સરખી સુવિધા-એક સરખું શિક્ષણ પ્રદાન કરી શકાશે અને યુનિવર્સિટીના સ્નાતક થઈને બહાર આવતા દરેક વૈદને માટે વિકાસની એકસરખી તક મળી રહેશે એવી આશા હાલના તબક્કે આપણે સૌ રાખીશું-અને સાથે બેસીને સર્વે સન્તુ નિરામયાઃ ની કલ્પના વિશ્વમાં લઈ જવા માટે પ્રભુ સૌને શક્તિ આપે. અરતુ.

તા.
જામનગર.

ગુજરાત આયુર્વેદ યુનિવર્સિટી,
જામનગર.

RECORD OF WORK DONE

No.	Experiment	Date of Exp.	Date of Repeat	Page No.	Signature
[A] INSTRUMENTS :-					
1	Microscope				
2	Scalp Vein Set				
3	Bulbs for Blood Collection				
4	Sahli's Haemometer				
5	Haemocytometer				
6	Pipettes				
7	Urinometer				
8	Albuminometer				
9	Centrifuge Machine				
10	Stop Watch				
11	Stethoscope				
12	Sphygmomenometer				
13	Electro Cardiogram Machine				
14	Harpender's Caliper				
15	Thermometer				
16	Clinical Hammer				
17	Tuning Fork				
18	Spiro Meter				
[B] URINE :-					
1	Collection of Urine. હેતુ, સિદ્ધાન્ત, સાધનો અને પ્રક્રિયા :- ૧ સામાન્ય સંપૂર્ણ પરીક્ષા માટે. ૨ માત્રાત્મક પરીક્ષા માટે. ૩ સંવર્ધ પરીક્ષા માટે.				
2	Physical examination of Urine. A. માત્રા, B. મૂત્રની વિશિષ્ટ ઘનતા, C. વર્ણ, D. ગંધ, E. તલછટ, વિષયોનો વિસ્તૃત અભ્યાસ.				

(2)

RECORD OF WORK DONE

No.	Experiment	Date of Exp.	Date of Repeat	Page No.	Signature
3	Excess of Phosphate & Albumine present in Urine. હેતુ, સિદ્ધાન્ત, સાધનો રસાયણ, પ્રક્રિયા :- ૧ Heat test ૨ સલ્ફોસેલીસીલીક એસિડ ટેસ્ટ. પરિણામ, વિવેચન વગેરે.				
4	Presence of Sugar in Urine. હેતુ, સિદ્ધાન્ત, સાધનો રસાયણ, પ્રક્રિયા, અવલોકન અને પરિણામ, વિવેચન વગેરે.				
5	Blood & Derivatives in Urine. (occult-test) હેતુ, સિદ્ધાન્ત, સાધનો રસાયણ, પ્રક્રિયા, પરિણામ અને વિવેચન.				
6	Bile in Urine (salts & Pigments) હેતુ, સિદ્ધાન્ત, સાધનો રસાયણ, પ્રક્રિયા :- ૧ મેલીનની પરીક્ષા. ૨ હેજની પરીક્ષા. પરિણામ વિવેચન.				
7	Acetone in Urine. હેતુ, સિદ્ધાન્ત, સાધનો રસાયણ, પ્રક્રિયા, પરિણામ, વિવેચન વગેરેનો અભ્યાસ.				
8	Microscopic test for Urine. હેતુ, સિદ્ધાન્ત, સાધનો, પ્રક્રિયા, અવલોકન પરિણામ.				
[C] HAEMATOLOGY :-					
9	Introduction to vaaarious blood collection methods. Finger Prick (અંગુલી વેધ) Vein puncture (સીરાવેધ)				
10	Introduction and use of Anticoagulants				

RECORD OF WORK DONE

No.	Experiment	Date of Exp.	Date of Repeat	Page No.	Signature
11	Preparation & Staining of Blood film. સાધનો, પ્રક્રિયા : (૧) પ્રલેપ તૈયાર કરવો (૨) રંજન વિધિ સાવધાની, અવલોકન તેમજ રક્તપટ્ટિકાની અંતર્ગત દેખાતા શ્વેતકણો અને રક્તકણોનો અભ્યાસ.				
12	Differential W. B. C. count. સાધનો, પ્રક્રિયા, સાવધાની, અવલોકન, વિવેચન, પ્રાકૃત સંખ્યા વગેરે.				
13	Total W. B. C. count. સિદ્ધાન્ત, સાધનો, રસાયણ, પ્રક્રિયા તથા ગણતરીની પ્રક્રિયા, અવલોકન, વિવેચન, પ્રાકૃતમાન વગેરે.				
14	Total R. B. C. count. સિદ્ધાન્ત, સાધનો પ્રક્રિયા :- ગણતરીની પ્રક્રિયા. સાવધાની, વિવેચન-પ્રાકૃતમાન વગેરે.				
15	E. S.R. Estimation. સિદ્ધાન્ત, સાધનો, રસાયણો. પ્રક્રિયા (૧) વેસ્કરગ્રીન મેથડ, (૨) વિન્ટ્રોબ મેથડ. સાવધાની, વિવેચન- પ્રાકૃતમાન વગેરે.				
16	Packed Cells Volume. સિદ્ધાન્ત, સાધનો, રસાયણો, પ્રક્રિયા, અવલોકન, પરિણામ, પ્રાકૃતમાન વગેરે.				
17	Estimation of Hb. C. I., MCV, MCH, MCHC etc. Hb. માટેનાં સાધનો, રસાયણો, સિદ્ધાન્ત, પ્રક્રિયા-સાદલીની પદ્ધતિ-પરિણામ, વિવેચન, સાવધાની વગેરે તથા રક્તની જુદી જુદી સંજ્ઞાઓની સમજ આપી પાંડુરોગમાં ઉપયોગીતા સમજાવવી.				

RECORD OF WORK DONE

No.	Experiment	Date of Exp.	Date of Repeat	Page No.	Signature
18	Estimation of Co-agulation and Bleeding time. સિદ્ધાન્ત, સાધનો, પ્રક્રિયા :- (1) Wright's Method, (2) Duck's Method. ઉપયોગ તથા વિવેચન, પ્રાકૃત સમય વગેરે.				
19	Blood grouping. સિદ્ધાન્ત, સાધનો, રસાયણો, પ્રક્રિયા પરિણામ વિવેચન વગેરે.				
[D] HUMAN-PHYSIOLOGY :-					
20	Clinical Exam. of C. V. S. A. Inspection, B. Palpation, C. Percussion, D. Auscultation. i. Mitral Area, ii. Tricuspid Area, iii. Pulmonary Area, iv. Aortic Area.				
21	નાડી નૈદાનિક પરીક્ષા Clinical Exam. of Pulse. ૧ ક્રમ (Rate) ૨ નિયમ (Rhythm) ૩ અતિ (Character) ૪ પૂર્ણતા (Volume)				
22	રક્તભારમાપન (Arterial Blood Pressure) સિદ્ધાન્ત, સાધન, પ્રક્રિયા. ૧ સ્પર્શવિધિ ૨ શ્રવણવિધિ પરિણામ, સાવધાની, વિવેચન, પ્રાકૃતમાપ વગેરે.				

RECORD OF WORK DONE

No.	Experiment	Date of Exp.	Date of Repeat	Page No.	Signature
23	E. C. G. નિદર્શન P, Q, R, S, T વળાંકોનો પરિચય -વિવેચન				
24	કુલ્કુલ નૈઘનિક પરીક્ષા. (Clinical Exam. of Lungs). ૧ દર્શન (Inspection) ૨ રૂપર્શન (Palpation) ૩ આકોટન (Percussion) ૪ શ્રવણ (Auscultation)				
25	ચેષ્ટાવહ નાડી સંસ્થાન નૈઘનિક પરીક્ષા. (Clinical Exam. of Motor function) શક્તિ (Power), શક્તિ (Tone), પોષણ (Nutrition), સહકાર (Co-ordination) માંસપેશીઓની વિકૃત ગતિ (Abnormal muscular movements).				
26	પ્રત્યાવર્તિત ક્રિયાઓની પરીક્ષા. (Exam. of Reflexes) ૧ ઉત્તાન (Superficial) ૨ સ્પૈનલ (Spinal) ૩ ગંભીર (Deep Reflex)				
27	સંજ્ઞાવહ નાડી સંસ્થાનની પરીક્ષા. Examination of Senses રૂપર્શ (Touch), પીડા (Pain), તાપ (Temp), તરંગપ્રતીતિ (Vibration), સંધિસ્થિતિની અભિવ્યક્તિ Sense of joint position. સંધિગતિની અભિવ્યક્તિ Sense of joint movements. માપ, આકૃતિ તેમજ સ્વરૂપનું જ્ઞાન Recognition of size, shape & Form.				

(6)

RECORD OF WORK DONE

No.	Experiment	Date of Exp.	Date of Repeat	Page No.	Signature
[E]	પ્રકૃતિ પરીક્ષણપત્રક				
28	પત્રક સંખ્યા પ.				
to					
32					
[F]	સાર પરીક્ષણ પત્રક				
33	પત્રક સંખ્યા પ.				
to					
37					
[G]	અગ્નિ પરીક્ષા પત્રક				
38	પત્રક સંખ્યા પ.				
to					
42					
[H]	દોષ પરીક્ષા પત્રક				
43	પત્રક સંખ્યા ક.				
to					
48					
[I]	ઘાતુ પરીક્ષા પત્રક				
49	પત્રક સંખ્યા પ.				
to					
53					
[J]	કોષ્ઠ પરીક્ષા પત્રક				
54	પત્રક સંખ્યા ૩.				
to					
56					
[K]	નાડી પરીક્ષા પત્રક				
57	પત્રક સંખ્યા ૩.				
to					
59					

[E] प्रकृति परीक्षण पत्रक

प्रयोग : २८ से ३२ (पांच पत्रक)

दिनांक :-

प्रात्यक्षिक क्रमाङ्क :-

परीक्ष्य व्यक्ति नाम :-

वय :-

बाल/युवा/वृद्ध

लिङ्ग :- पुरुष/स्त्री

परीक्ष्य भाव (अवयवादि)	लक्षणानि		
	वातल	पित्तल	श्लेष्मल
१ देह	अपचित अल्प दीर्घाकृति तनु बहुसिराप्रतान बहुकण्डर दुर्भग	शुष्कगात्र सुकुमारगात्र शिथिलमांस पूतिगंध तेजस्वी दुर्भग	उपचित परिपूर्ण सर्वांग सुविभक्तगात्र संहत-सारस्थिरशरीर गूढ संध्यस्थिमांस सुभग सुकुमार
२ वर्ण	धूसर	पीत गौर	दूर्वा-इन्दीवर-निस्त्रिंश- आर्द्रारिष्टक-प्रियङ्गु-गोरोचन- पद्म-सुवर्णसम ।
३ त्वचा	रूक्ष स्फुटित शीत	उष्ण क्षिप्रवलि प्रभूतपिप्लुव्यङ्ग- तिलपिडक	स्निग्ध श्लक्ष्ण प्रसन्न-अवदात मृदु शीत
४ केश-श्मश्रु- रोम	परुष अल्प रूक्ष स्फुटित धूसर	मृदु अल्प कपिल पिङ्गल क्षिप्रखालित्य क्षिप्रपालित्य	स्थिर घन अलिनील कुटिल
५ ललाट	-----	-----	महान्
६ नेत्र	अल्प वृत्त रूक्ष धूसर तनु-अल्पपक्ष्म सुप्ते उन्मिलित इव अनवस्थित	तनू ताम्र पिङ्गल तनु-अल्पपक्ष्म हिमप्रिय क्रोधेन-मद्येन- रवेः भासा च आशु रक्तता	विशाल दीर्घ-आयत स्निग्ध शुक्ल व्यक्तसितासित रक्तान्त प्रसन्न पक्ष्मल

परीक्ष्य भाव (अवयवादि)	लक्षणानि		
	वातल	पित्तल	श्लेष्मल
७ मुख	परुष	उष्ण व्यथित प्रभूतपूतिगंध	
८ ओष्ठ	अनवस्थित	ताम्र	
९ दन्त	अल्प परुष रूक्ष		
१० जिह्वा	अनवस्थित	ताम्र	
११ तालु		ताम्र	
१२ बाहु			प्रलम्बबाहु
१३ पाणि	परुष अनवस्थित	ताम्र	
१४ पाद	परुष अनवस्थित	ताम्र	
१५ वक्ष			पृथु पीन
१६ पिण्डिका			उद्बद्ध
१७ नख	परुष अल्प रूक्ष तनु		
१८ सन्धिबन्ध		शिथिल मृदु	सुश्लिष्ट सुसार
१९ स्वर	प्रतप्त रूक्ष क्षाम भिन्न सक्त जर्जर		प्रसन्न स्निग्ध सिंहतुल्य मृदंगतुल्य घनतुल्य अम्भोधितुल्य

परीक्ष्य भाव (अवयवादि)	लक्षणानि		
	वातल	पित्तल	श्लेष्मल
२० भाषण	प्रलापि लघु चपल	विगृह्यवक्ता	परिनिश्चितवाक्यपद अल्प मन्द
२१ अग्नि	विषम	तीक्ष्ण	मन्द
२२ क्षुधा		प्रभूत-दन्दशूक	अल्प
२३ पिपासा		प्रभूत	अल्प
२४ मूत्रप्रवृत्ति		प्रभूतसृष्ट	
२५ मलप्रवृत्ति		प्रभूतसृष्ट	
२६ स्वेदप्रवृत्ति		प्रभूतसृष्ट	
२७ सात्म्य/ आकांक्षा	मधुर अम्ल लवण उष्ण स्निग्ध	मधुर तिक्त कषाय शीत	तिक्त कषाय कटु उष्ण रूक्ष
२८ सहत्वासहत्वे	शीतासहिष्णु	उष्णासहिष्णु क्लेशासहिष्णु	क्लेशासहिष्णु
२९ गति	लघु चपल सन्धिशब्दयुक्त	व्यथित	सार अधिष्ठित अवास्थित समद्विरदेन्द्र तुल्य
३० चेष्टा	लघु चपल		मन्द
३१ निद्रा	अल्प जागरूक		प्रभूत

अवलोकन / परिणाम

विगत	वात प्रकृति	पित्त प्रकृति	कफ प्रकृति
कुल लक्षण संख्या			
उपलब्ध लक्षण संख्या			
प्रतिशतमान			

विनिश्चय / निर्णय :

विद्यार्थी हस्ताक्षर

प्राध्यापक हस्ताक्षर

गुजरात आयुर्वेद युनिवर्सिटी

[1]

[F] સાર પરીક્ષણ પત્રક

પ્રયોગ :- ૩૩ સે ૩૭ (પાંચ પત્રક)

પ્રાત્યક્ષિક ક્રમાંક :-

દિનાંક :

પરીક્ષ્ય વ્યક્તિ નામ :-

વય :

બાલ / યુવા / વૃદ્ધ

લિંગ : પુરુષ / સ્ત્રી

સાર	લક્ષણાનિ		
૧. ત્વક્સાર	૧. સ્નિગ્ધત્વક્ ૪. સૂક્ષ્મત્વક્ ૭. સુકુમારલોમાત્વક્	૨. મૃદુત્વક્ ૫. અલ્પલોમાત્વક્ ૮. સપ્રભેવત્વક્	૩. પ્રસન્નત્વક્ ૬. ગમ્भीરલોમાત્વક્
૨. રક્તસાર	સ્નિગ્ધ, રક્તવર્ણ, શ્રીમદ્, ભાજિષ્ણુ - (નિમ્નલિખિત સર્વ)		
	૧. કર્ણ ૪. જિહ્વા ૭. પાણિતલ ૧૦. લલાટ	૨. નેત્ર ૫. નાસા ૮. પાદતલ ૧૧. મેહન	૩. મુખ ૬. ઓષ્ઠ ૯. નઝ
૩. માંસસાર	સ્થિર, ગુરુ, શુભ, માંસોપચિત - (નિમ્નલિખિત સર્વ)		
	૧. શંખ ૪. નેત્ર ૭. ગ્રીવા ૧૦. કક્ષા ૧૩. સંધિ	૨. લલાટ ૫. ગણ્ડ ૮. સ્કન્ધ ૧૧. પાણિ	૩. કૃકાટિકા ૬. હનુ ૯. ઉદર ૧૨. પાદ
૪. મેદસાર	૧. વિશેષતઃ સ્નિગ્ધ વર્ણ ૪. વિશેષતઃ સ્નિગ્ધ કેશ ૭. વિશેષતઃ સ્નિગ્ધ નઝ ૧૦. વિશેષતઃ સ્નિગ્ધ પુરીષ	૨. વિશેષતઃ સ્નિગ્ધ સ્વર ૫. વિશેષતઃ સ્નિગ્ધ લોમ ૮. વિશેષતઃ સ્નિગ્ધ ઓષ્ઠ ૧૧. વિશેષતઃ સ્નિગ્ધ સ્વેદ	૩. વિશેષતઃ સ્નિગ્ધ નેત્ર ૬. વિશેષતઃ સ્નિગ્ધ દન્ત ૯. વિશેષતઃ સ્નિગ્ધ મૂત્ર ૧૨. બૃહચ્છરીરઃ
૫. અસ્થિસાર	૧. સ્થૂલ પાર્ણિઃ ૪. સ્થૂલ અરત્તિ ૭. સ્થૂલ શિર ૧૦. સ્થૂલ નઝ	૨. સ્થૂલ ગુલ્ફ ૫. સ્થૂલ જત્રુ ૮. સ્થૂલ પર્વ ૧૧. સ્થૂલ દન્ત	૩. સ્થૂલ જાનુ ૬. સ્થૂલ ચિબુક ૯. સ્થૂલ અસ્થિ
૬. મજ્જસાર	૧. મૃદ્વજ્ઞઃ ૪. સ્થૂલસન્ધિ ૭. મહાનેત્ર	૨. સ્નિગ્ધવર્ણ ૫. વૃત્તસન્ધિ	૩. સ્નિગ્ધસ્વર ૬. ગમ્भीરસન્ધિ

सार	लक्षणानि		
७. शुक्रसार	१. सौम्य ४. स्निग्धदशन ७. समदशन १०. प्रसन्नवर्ण १३. स्निग्धस्वर	२. सौम्यप्रेक्षी ५. वृत्तदशन ८. संहतदशन ११. स्निग्धवर्ण १४. भ्राजिष्णु	३. क्षीरपूर्णलोचना इव ६. सारदशन ९. शिखरिदशन १२. प्रसन्नस्वर १५. महास्फिक्
८. सत्त्वसार	१. स्मृतिमान् ४. कृत्तज्ञ ७. दक्ष १०. त्यक्तविषाद १३. सुव्यवस्थितगम्भीरचेष्ट	२. भक्तिमान् ५. शुचि ८. धीर ११. सुव्यवस्थितगति १४. कल्याणाभिनिवेशी	३. प्राज्ञ ६. महोत्साह ९. समरविक्रान्तयोधी १२. सुव्यवस्थितबुद्धि
९. सर्वसार	१. अतिबल ४. क्लेशसह ७. स्थिरशरीर १०. सानुनादस्वर १३. महास्वर १६. सुखभाज १९. उपभोगभाज	२. परमसुखयुक्त ५. सर्वारम्भेषु आत्मनिजातप्रत्यय ८. समाहितशरीर ११. स्निग्धस्वर १४. सम्मानभाज १७. ऐश्वर्यभाज २०. मन्दजरस्	३. वित्तभाज ६. कल्याणाभिनिवेशी ९. सुसमाहितगति १२. गम्भीरस्वर १५. मन्दविकार १८. वित्तभाज २१. चिरजीवी

अवलोकन / परिणाम :-

विगत	सार							
	त्वक्	रक्त	मांस	मेद	अस्थि	मज्जा	शुक्र	सत्त्व
कुल लक्षण संख्या								
उपलब्धलक्षण संख्या								

विनिश्चय / निर्णय :-

विद्यार्थी हस्ताक्षर

अध्यापक हस्ताक्षर

[G] अत्रि परीक्षण पत्रक

प्रयोग :- ३८ से ४२ (पांच पत्रक)

परीक्ष्य व्यक्ति नाम :-

दिनांक :

वय :-

लिङ्ग :-

आहार :-

नियमित आहार

नैमित्तिक आहार

द्रव्यतः

गुणतः

राशि

वारंवार

निष्कर्ष :

अभ्यवहरण शक्ति :

उत्तमा / मध्यमा / हीना

आहारजीर्णता :-

उद्भवकालः

पुरीषमलप्रवृत्तिः

मूत्रप्रवृत्तिः

उत्साहः

विशुद्धउद्गारः

क्षुब्धः

वातानुलोमनम्

देहलाघवम्

भोजनोत्तर आहार ग्रहण करने का परिणाम

भोजन न मिलने का परिणाम

निष्कर्ष :-

विद्यार्थीनी सही

अध्यापकनी सही

[H] दोष परीक्षण पत्रक

प्रयोग : ४३ से ४८ (छ पत्रक)

दिनांक :-

प्रात्यक्षिक क्रमाङ्क :-

परीक्ष्य व्यक्ति नाम :-

वय :-

बाल/युवा/वृद्ध

लिङ्ग :- पुरुष/स्त्री

Vata Dosha

Vridddhi Lakshana		Kshaya Lakshana	
No.	Feature	No.	Feature
०१	उष्ण कामित्वम्	०१	अङ्गसाद
०२	शकृत्ग्रह	०२	अल्पवाकत्वम्
०३	भल भ्रंश	०३	संज्ञामोह
०४	निद्रा नाश	०४	मन्द चेष्टता
०५	इनियि भ्रंश	०५	अप्रहर्ष
०६	काश्यम्	०६	अरुचिः
०७	काष्ण्यम्	०७	हृलासः
०८	गात्रस्फुरणम्	०८	अग्रिवैष्म्यम्
०९	प्रलाप	०९	प्रसेकः
१०	दीनता		
११	आनाह		
१२	भ्रम		
१३	वाक् पारुष्टम्		
१४	अल्पबलत्वम्		
१५	गाढवर्चस्		
१६	त्वक् पारुष्यम्		
१७	अस्थि शूलम्		
१८	मोहः		
१९	भयम्		
२०	शोकः		

Pitta Dosha

Vridddhi Lakshana		Kshaya Lakshana	
No.	Feature	No.	Feature
०१	क्षुधाधिक्य	०१	मन्दोष्मता
०२	तृषाधिक्य	०२	शीतता
०३	दाहः	०३	प्रभाहानि/निष्प्रभता
०४	अल्पनिद्रा	०४	अविपाकः
०५	पीत विट्	०५	अरोचकः
०६	पीत मूत्र		
०७	पीत नेत्र		
०८	पीत त्वक्		
०९	पितावभासता		
१०	संतापः		
११	शीतकामित्वम्		
१२	मूच्छर्षा		
१३	तिक्तास्यता		
१४	ग्लानिः		
१५	अल्पमूत्रता		

Kapha Dosha			
Vridhhi Lakshana		Kshaya Lakshana	
No.	Feature	No.	Feature
०१	अतिनिद्रा	०१	श्लेमाशयानां शून्यत्व
०२	प्रसक	०२	हृदद्रवत्वम्
०३	श्वेत्य	०३	संधिशैथिल्य
०४	शैत्य	०४	भ्रम
०५	श्वास	०५	रुक्षता
०६	कास	०६	ऊद्वेष्टनम्
०७	स्थैर्यम्		
०८	गौरवम्		
०९	अवसादः		
१०	तन्द्रा		
११	सन्धिविश्लेषः		
१२	आलस्यम्		
१३	स्थौल्यम्		
१४	विट - मूत्र - नेत्र शोक्ल्यम्		

Final Assessment :

- * Total No. of Features of Vata Vridhhi :
- * Total No. of Features of Vata Kshaya :
- * Total No. of Features of Pitta Vridhhi :
- * Total No. of Features of Pitta Kshaya :
- * Total No. of Features of Kapha Vridhhi :
- * Total No. of Features of Kapha Kshaya :

Sign of Student

Sign. of Teacher

[1] धातु परीक्षण पत्रक

प्रयोग : ४६ से ५३ (पांच पत्रक)

दिनांक :-

प्रात्यक्षिक क्रमाङ्क :-

परीक्ष्य व्यक्ति नाम :-

वय :-

बाल/युवा/वृद्ध

लिङ्ग :- पुरुष/स्त्री

RASA DHATU :

Vridhhi Lakshana	Tick	Remark
०१ हृदयोत्क्लेश		
०२ प्रसेकः		
०३ श्वेत्य		
०४ शैत्य		
०५ श्वास		
०६ कास		
Kshaya Lakshana		
०७ हृत्पीडा		
०८ हृत्कम्प		
०९ हृत्छून्यता		
१० तृष्णा		
११ हृद्द्रवत्वम्		
१२ शब्दासहिष्णुत्वम्		
१३ स्वल्प चेष्टायां हृदयतमनम्		
१४ रौक्ष्यम्		
१५ श्रमः		
१६ शोषः		
१७ ग्लानी		

RAKTA DHATU :

Vridhhi Lakshana	Tick	Remark
०१ रक्ताङ्गत		
०२ रक्ताक्षीता		
०३ सिरापूर्णत्वम्		
०४ अग्निनाश		
०५ प्लीहवृद्धि		
०६ विसर्पः		
०७ व्यङ्गादिचर्मविकार		
Kshaya Lakshana		
०८ त्वक्पारुष्यम्		
०९ अम्लशीत प्रार्थना		
१० स्फुटीत-म्लान-रुक्ष-त्वक्		
११ सिराशैथिल्यम्		
MAMSA DHATU :		
Vridhhi Lakshana	Tick	Remark
०१ कंठादिषु मांसवृद्धि		
०२ गुरुगात्रता		
०३ उदरवृद्धि		
०४ गलगंड/गंडमाला		
Kshaya Lakshana		
०५ स्फिक्ग्रीवोदरगंड शुष्कता		
०६ अक्षग्लानी		
०७ गात्राणां सदनम्		
०८ धमनीशैथिल्यम्		
०९ सन्धिवेदना		

MEDA DHATU :

Vridhhi Lakshana	Tick	Remark
०१ स्निग्धाङ्गता		
०२ स्फिक्स्तनोदर लंबन		
०३ दौर्गन्ध्यम्		
०४ अल्पेऽपिचेष्टिते श्वास		
०५ श्रम		
Kshaya Lakshana		
०६ सन्धि स्फुटनम्		
०७ सन्धिशून्यता		
०८ रौक्ष्यम्		
०९ प्लिहाभिवृद्धि		
१० अक्षणो आयास		
११ कटीस्वाप		
१२ ऊदर तनुता		
१३ कृशाङ्गता		
ASTHI DHATU :		
Vridhhi Lakshana	Tick	Remark
०१ अध्यस्थि		
०२ अधिदन्त		
Kshaya Lakshana		
०३ अस्थिशूलम्		
०४ दन्तभङ्ग		
०५ रौक्ष्यम्		
०६ नखभङ्ग		
०७ केश-लोम-श्वश्रु-दन्त प्रयतनम्		
०८ श्रम		
०९ सन्धिशैथिल्यम्		

MAJJA DHATU :

Vridhhi Lakshana	Tick	Remark
०१ सर्वाङ्ग गौरव		
०२ नेत्र गौरव		
०३ पर्वसु स्थुलमूल अरुंषिका		
Kshaya Lakshana		
०४ पर्वभेदः		
०५ अस्थितोदः		
०६ अस्थि शून्यता		
०७ अस्थि सौषिर्यम्		
०८ प्रततं वातरोगः		
०९ भ्रमः		
१० तिमिरदर्शनम्		
११ अल्पशुक्रता		
SHUKRA DHATU :		
Vridhhi Lakshana	Tick	Remark
०१ शुक्रातिप्रवृत्ति		
०२ अतिस्त्रीकामता		
०३ शुक्राशमरी		
Kshaya Lakshana		
०४ मैथुनाशक्ति/क्लैब्यम्		
०५ शुक्र अविर्गः		
०६ चिरात् प्रसेकः		
०७ प्रसेके अल्पशुक्रदर्शनम्		
०८ सरक्त शुक्रप्रसेकः		
०९ मेढ्रवृषण वेदना		
१० दौर्बल्य		
११ मुखशोषः		
१२ पाण्डुत्वम्		
१३ सदनम्		
१४ श्रमः		

Sign of Student

Sign. of Teacher

[J] कोष्ठ परीक्षण पत्रक

प्रयोग : ५४ से ५६ (त्रण पत्रक)

दिनांक :-

प्रात्यक्षिक क्रमाङ्क :-

परीक्ष्य व्यक्ति नाम :-

वय :-

बाल/युवा/वृद्ध

लिङ्ग :- पुरुष/स्त्री

आहार तथा औषध ग्रहण परिणाम :

क्रमांक	आहार द्रव्य	अधिक/द्रव मल प्रवृत्ति	सम्यक मल प्रवृत्ति	विबंध
०१	उष्ण जल			
०२	उष्ण क्षीर			
०३	पायस			
०४	इक्षु रस			
०५	कृशरा			
०६	धृत/घृताढ्य भोजन			
०७	गुड/गुदाढ्य भक्ष्य			
०८	शमीधान्य			
०९	द्राक्षा			
१०	त्रिफला			
११	आरग्वध			
१२	त्रिवृत्त			
१३	जयपालयुक्त औषध			
१४	कुटकी युक्त औषध			

विहार परिणाम :

क्रमांक	आहार द्रव्य	अधिक/द्रव मल प्रवृत्ति	सम्यक मल प्रवृत्ति	विबंध
०१	अधिक व्यायाम			
०२	आतपसेवन			
०३	विषमासन			
०४	अल्प निद्रा/निद्राकाल अनियतता			
०५	चिन्ता			
०६	भय			
०७	शोक			
०८	देशान्तरण			

मल प्रवृत्ति का इतिवृत्त :

- १ नियतकालीन - सम्यक
- २ नियतकालीन - कठीन
- ३ अनियतकालीन - सम्यक
- ४ अनियतकालीन - कठीन
- ५ मलप्रवृत्त्यर्थ आधारावश्यकता (चाय, तम्बाकु, धूमपान आदि के बाद मलप्रवृत्ति)
- ६ मलप्रवृत्त्यर्थ औषधावश्यकता (अनुमोलन/विरेचन औषध के बाद हि मलप्रवृत्ति)

निष्कर्ष : मृदुकोष्ठ / मध्यम कोष्ठ / क्रूर कोष्ठ

Sign of Student

Sign. of Teacher

[K] नाडी परीक्षण पत्रक

प्रयोग : ५७ से ५९ (त्रण पत्रक)

दिनांक :-

प्रात्यक्षिक क्रमाङ्क :-

परीक्ष्य व्यक्ति नाम :-

वय :-

बाल/युवा/वृद्ध

लिङ्ग :- पुरुष/स्त्री

- १ स्पंदन स्थान : अ. तर्जनी पर :
ब. मध्यमा पर :
क. अनामिका पर :
ड. स्थान विच्युती :
- २ वेग : अ. वेगवान (द्रुत) :
ब. मध्यम (साधारण) :
क. मन्द वेग :
ड. मन्दतर वेग :
इ. कदाचित् मन्द कदाचित् वेगवान :
- ३ संख्या :/प्रति मिनट
- ४ गुरुता : लघु/मध्यम/गुरु/गरियसी
- ५ बल : बलवान/क्षीण
- ६ स्पर्श : उष्ण/शीत
कठीन/मृदु
दीर्घा/सूक्ष्मा
- ७ चापल्य : चपला/गम्भीरा

General Instructions :

- * Nadi should be examined by three fingers. Tarjani (pointer finger) should be kept near towards thumb i. e. proximal to palm and Anamika (ring finger) should be towards elbow joint, i.e. distal to the palm. Madhyama (middle finger) should be kept between the Tarjani and Anamika.
- * Nadi should be examined in right hand for male patients while for female patients it should be examined in left hand.
- * Examination should be carried out for minimum one full minute.

Sign of Student

Sign. of Teacher